

ИННОВАЦИОН-ИНВЕСТИЦИОН ЛОЙИХАЛАР САМАРАДОРЛИГИНИ БАҲОЛАШНИНГ НАЗАРИЯСИ ВА АМАЛИЁТИ

Нилуфар Шеркуловна БАТИРОВА

доцент в.б.

Иқтисод фанлари бўйича (PhD) фалсафа доктори

Ўзбекистон халқаро ислом академияси

Тошкент, Ўзбекистон

почта: n.batirova@iiaw.uz,

ORCID: 0000-0001-7542-0825

Аннотация

Мақолада саноат корхоналарининг инновацион-инвестицион лойиҳалари самарадорлигини баҳолашда молиявий кўрсаткичлар ва уларнинг таҳлилий амалиёти очиқ берилган. Корхоналарнинг ривожланиш хусусиятлари, уларнинг инновацион фаолиятини қўллаб-қувватловчи компанияларнинг зарурлиги ҳамда турли даражада ривожланишининг асосий сабаблари ёритилган. Корхоналарнинг инновацион салоҳият кўрсаткичлари бирма-бир таҳлил қилинган. Инновацияни қўллаб-қувватлашнинг хориж тажрибасидан ҳам бир қанча мисоллар келтирилган. Хулосада корхоналар инновацион-инвестицион лойиҳалари самарадорлигини ошириш бўйича амалга оширилган чора-тадбирлар мажмуи келтирилган.

Таянч сўзлар: инновация, инвестиция, лойиҳа, самарадорлик, молиявий кўрсаткичлар, кредит, корхона.

ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА ОЦЕНКИ ЭФФЕКТИВНОСТИ ИННОВАЦИОННО-ИНВЕСТИЦИОННЫХ ПРОЕКТОВ

Нилуфар Шеркуловна БАТИРОВА

и.о.доцента

Доктор философии по (PhD) экономическим наукам

Международная исламская академия Узбекистана

Ташкент, Узбекистан

e-mail: n.batirova@iiaw.uz

ORCID: 0000-0001-7542-0825

Аннотация

В статье раскрыты финансовые показатели и практика их анализа при оценке эффективности инновационно-инвестиционных проектов промышленных предприятий. Выделены особенности развития предприятий, необходимость компаний, поддерживающих их инновационную деятельность, и основные причины их развития на разных уровнях. Анализированы показатели инновационного потенциала предприятий. Представлен ряд примеров зарубежного опыта поддержки инноваций. В заключении представлен комплекс мер, предпринимаемых предприятиями для повышения эффективности инновационно-инвестиционных проектов.

Ключевые слова: инновация, инвестиции, проект, эффективность, финансовые показатели, кредит, предприятие.

Сўнги 200 йил ичида биринчи саноат инқилобидан бошлаб, жаҳон иқтисодиёти тўлқинсимон ривожланмоқда. Н.Д.Кондратьевнинг узун тўлқинлар назариясига кўра, саноат корхоналарининг эволюцияси технологик укладларнинг ўзгариши билан боғлиқ. Унинг фикрига кўра технологик занжирлар бир-бирига боғланган ишлаб чиқариш гуруҳларидир [7]. Ҳар бир технологик уклад доирасида ёпиқ ишлаб чиқариш цикли бўлиб, у ўз ичига бирламчи ресурсларни қазиб олиш ва уларни қайта ишлашнинг барча босқичлари ҳамда тайёр маҳсулотни ишлаб чиқариш жараёнини олади. Технологик укладлар мураккаб ички тузилмага эга. С.Ю.Глазьевнинг фикрига кўра асосий технологик бирликлар технологик тузилманинг ядросини ташкил этади. Бундай ядроларни яратишда иштирок этувчи технологик янгиликлар “асосий омил” номини олган. Шу сабабли, ихтиролар корхоналарнинг рақобатбардошлигини оширишнинг интенсив омилларига киради.

Саноат корхоналарининг ўсиш даражаси ва бозордаги ҳиссасига уларнинг ривожланишини баҳолашда энг асосий кўрсаткичлар сифатида қаралмаслиги лозим, деб ҳисоблаган. Ушбу кўрсаткичлар эҳтимолий пул оқимлари ва молиявий воситаларга бўлган талабни аниқ кўрсатадиган ишончли кўрсаткичлар эмаслиги, саноат корхоналарининг самарали фаолият юритишида рақобат кураши стратегияси алоҳида ўрин эгаллаши таъкидланган.

Саноат корхоналарида фан-техника ютуқларидан фойдаланган ҳолда меҳнат унумдорлигини ошириш кўзда тутилади. Бу эса инновация ютуқларидан корхоналар фаолиятини ривожлантиришда фойдаланиш муҳим омил эканлигини кўрсатади. Бунда корхоналарда амалга оширилаётган ташкилий ўзгаришлар билан бир қаторда технологик ривожланишнинг содир бўлиши иқтисодий ўсишнинг ҳаракатлантирувчи кучи ҳисобланади. Корхоналарнинг инновацион-инвестицион салоҳиятини ривожлантиришнинг ўзига хос хусусиятлари бир қатор тадбирлар мажмуини ўз ичига олади, хусусан:

1) корхоналар илм талаб маҳсулотлар ишлаб чиқаришга йўналтирилган бўлиши;

2) корхоналарнинг ишлаб чиқаришида юқори қўшилган қийматга эга товарлар ҳиссасининг юқорилиги;

3) янги технологияларни жорий этиш ва уларга бўлган талабни қўллаб-қувватлаш;

4) меҳнат ҳажмининг юқори бўлиши ва ушбу тармоқларни ривожлантиришдан манфаатдор ишчилар гуруҳининг шакллантирилиши;

5) модернизация учун асос бўлган тармоқлар, биринчи навбатда, жаҳон бозорига ва ундан кейингина ички бозорга йўналтирилган бўлиши;

6) ҳудудда аниқ йўналтирилган кластерларни шакллантириш: биотехнология, ахборот технологиялари, кимё, энергия ва ресурс тежаш манбаларини қайта тиклаш;

7) кадрлар тайёрлаш тизимини қайта шакллантириш, танланган етакчи илм-фан тараққиёти йўналишларига мувофиқ мутахассислар номенклатурасини ўзгартириш;

8) илмий-технологик марказларни шакллантириш, ушбу марказлар олий таълим муассасалари битирувчилари учун илмий тадқиқот ишларини ўтказиш мақсадида асбоб-ускуналар билан таъминланган майдонларни ажратиш.

Инновация корхоналарнинг иқтисодий ривожланиши ҳамда технологик раўнақида хорижий мамлакатларнинг тажрибаси муҳим ўрин эгаллайди.

Унга кўра, инновацион ривожланиш вақт талаб қилувчи жараён бўлиб, кўп вақтни талаб қилади. Ушбу давр мобайнида корхоналарнинг инновацион ривожланиши учун зарур шарт-шароит яратиш зарурияти юзага келади. Бу ерда, технологиялар импорти муҳим аҳамиятга эга ҳисобланади. Бу жараёнда бошқа мамлакатларнинг инновацион ютуқларини кўчириш эмас, корхоналарнинг янги лойиҳаларини амалга оширишда мавжуд ютуқлардан фойдаланишнинг арзонга тушишига олиб келадиган принцип асос ҳисобланади

Корхоналарнинг турли даражада ривожланиши сабаблари

№	Сабаблар мажмуи
1	Корхоналарнинг иқтисодий ривожланиш даражасининг фарқланиши
2	Корхоналарнинг инновацион фаоллик даражасини турли-туманлиги
3	Инновацион база мавжуд бўлмаган корхоналарнинг мавжудлиги
4	Корхоналарнинг ресурс имкониятларининг турли-туманлиги
5	Кадрлар муаммоси (инновацион стратегияни амалга ошириш имконини бермайди)
6	Кўпгина корхоналарда инновацион ишланмаларни татбиқ этишга рағбатнинг пастлиги
7	Тижорат банклари ва венчур тузилмалари томонидан инновацион фаолиятни молиялаштириш тизимининг ривожланмаганлиги

Корхоналарнинг ишлаб чиқариш жараёнини самарали ривожланиши, уларнинг фаолияти узлуксиз амалга ошишида илм-фан билан интеграциялашув алоҳида аҳамият касб этади. Бу эса корхоналар яқинида инновацион марказлар, илмий-техник парклар, бизнес инкубаторлари ва кластерларнинг ташкил этилишини талаб қилади. Инновацион марказлар эса ғояларни капитал ва тадбиркорлар билан бирлаштириш ҳамда инновацион корхоналар фаолиятининг дастлабки босқичида молиявий маблағлар жалб этишга кўмак бериш вазифасини амалга оширади. Бизнес инкубаторлари ҳам корхоналарнинг инновацион-инвестицион самарадорлигини оширишда муҳим элемент ҳисобланади. Хусусан, кичик инновацион саноат корхоналарига малакали маслаҳат ҳамда бошқа консалтинг хизматларидан фойдаланиш, ишлаб чиқариш қувватлари, маъмурий бино ва асбоб-ускуналар билан таъминлаш, илмий-техник ва бошқа турдаги ахборотлардан фойдаланиш имкониятини беради, резидент-корхоналар учун салоҳиятли инвесторларни қидириб топиш хизматларини тақдим этади. Бу марказлар томонидан хизматлар тақдим этилиши учун ҳам корхоналарнинг инновацион ривожланиш имкониятлари баҳоланиши зарур. Бу маълум бир кўрсаткичларга алоҳида урғу беришга қаратилади:

1. Молиявий жиҳатни ёритувчи кўрсаткичлар (корхонадаги мавжуд маблағлар, кредит тўлаш имконияти ва сармоя маблағлари, асосий воситалар, номоддий активлар ва ҳ.к.). Инновацион фаолиятни амалга ошириш мақсадида молиявий ресурсларни баҳолаш зарурияти юзага келади. Энг яхши

вазят – инновацион ишланмаларга сарфланиши мумкин бўлган эркин маблағларнинг мавжудлиги ҳисобланади. Минтақадаги корхоналарнинг ўз маблағ имкониятидаги муаммолар ҳисобга олинса, инновацион ривожланишдаги энг оптимал вариант уларнинг интеграцион стратегияси ҳисобланади.

2. Ишлаб чиқариш имконияти ва салоҳияти (HR менежмент тизимининг мавжудлиги, меҳнат ресурсларининг юқори малакага эгаллиги). А.И.Анчишкин [2] ишлаб чиқариш салоҳиятига “ишлаб чиқариш жараёнида ишлаб чиқариш омили шаклига ўтувчи ресурслар жамланмаси” дея таъриф берган. Г.Б.Шаназаров эса ишлаб чиқариш салоҳияти иқтисодий салоҳиятнинг энг муҳим таркибий қисми, деб ҳисоблайди. Ушбу концепцияга мувофиқ ишлаб чиқариш салоҳияти ишлаб чиқариш фондлари ҳамда қувватини характерловчи турли ресурсларни ўз ичига олади.

3. Саноатда банд бўлган кадрлар салоҳияти (ИТТКИ бўлинмалари ходимларининг юқори интеллектуал салоҳияти, корхоналарда кучли технологларнинг мавжудлиги). Кадрлар салоҳияти деганда ходимларнинг малакали таълим даражаси, аҳолини меҳнат қилиш имконияти тушунилади.

4. Интеллектуал салоҳият (технологик ҳужжатлар, патентлар, лицензиялар, инновацияларни ривожлантириш бўйича бизнес-режалар, минтақанинг инновацион дастури). Интеллектуал салоҳият деганда саноат корхоналарида банд бўлган ишчиларнинг билим, кўникма, ахборот, қадрият ва кўникмаларининг ривожланганлигини кўрсатувчи интеллектуал қобилиятлар йиғиндиси ҳамда уларни янги ишланмаларда амалга ошириш, ривожлантириш имкониятини англаш мумкин.

Инновацион салоҳиятнинг умумий параметрлари бўйича омиллар турли манбаларда турлича берилган бўлиб, умумий ҳисобда улар 2-жадвалдаги кўрсаткичлар тизимини бирлаштиради. Кўрсаткичлар таркибида корхоналарнинг молиявий кўрсаткичлари устунлик хусусиятига эга ҳисобланади. Ушбу кўрсаткичлар ликвидлилик, рентабеллик кўрсаткичларини ҳисоблашда, шунингдек, инновацион ишлаб чиқаришни

таъминловчи асосий фондларнинг ҳолатини таҳлил қилишда муҳим ўрин тутди. Хоссатан, асосий воситаларнинг яроқлилиқ фоизи кўрсаткичининг юқорилиги аҳамиятли бўлиб, ушбу кўрсаткич уларнинг техник ҳолатини тавсифлайди. Ушбу коэффициентнинг шартли нормаси 0,5 дан баланд ҳисобланади. Шунингдек, саноатда банд аҳолига тўғри келувчи асосий воситалар қиймати ҳам саноат ишлаб чиқариш имкониятларини кўрсатади. Асосий фондларнинг янгиланиш коэффициенти ҳам бу ҳолатда аҳамиятли бўлиб, ушбу кўрсаткичнинг йилдан-йилга пасайиши, саноат корхоналарининг моддий техник базаси ёмонлашишига олиб келади.

2-жадвал.

Корхоналарнинг инновацион салоҳияти кўрсаткичлари [10]

№	Инновацион салоҳият кўрсаткичи	Тузилмавий таркиблар
1	Молиявий кўрсаткичлар	1. Ўз маблағлари 2. Қарз маблағлари 3. Инвестиция маблағлари 4. Бюджет маблағлари 5. Грант маблағлари
2	Ишлаб чиқариш кўрсаткичлари	1. Фондлар қайтиши 2. Ишлаб чиқаришнинг рентабеллиги 3. Асосий воситаларнинг янгиланиш даражаси 4. 10 йилгача бўлган асосий воситаларнинг умумий фондлари ҳиссаси
3	Ходимлар салоҳияти	1. Саноат корхоналари ходимларининг малака даражаси 2. 30 ёшгача бўлган малакали меҳнат ресурслари ҳиссаси 3. Инновацион лойиҳаларга жалб этилган меҳнат ресурслари ҳиссаси 4. Илмий-техник соҳада фаолият юритаётганларнинг иш ҳақи даражаси 5. Ишлаб чиқаришни самарали бошқариш кўрсаткичи
4	Интеллектуал	1. Ялпи саноат маҳсулоти таркибида янги маҳсулотлар ҳиссаси 2. Янги технологиялар ҳиссаси 3. Ишлаб чиқаришга йўналтирилган харажатларга нисбатан ИТТКИга йўналтирилган харажатлар ҳиссаси 4. Интеллектуал мулкка эгалик даражаси
5	Бозор	1. Саноат маҳсулотларининг рақобатбардошлиги 2. Инновацион маҳсулотлар рентабеллиги 3. Бозордаги ҳисса

Асосий воситалар янгиланиш коэффициентининг ошиши саноат корхоналарининг асосий воситалари таркибида янги машина ва

ускуналарнинг ортишини англатади. Бу эса янги маҳсулотлар ишлаб чиқаришнинг кўпайишига, унинг сифати ва рақобатбардошлигининг ошишига шарт-шароит яратади. Янгиланиш коэффициенти қанчалик баланд бўлса, саноат корхоналарининг техник салоҳияти шунчалик юқори бўлади. Саноат корхоналарининг яна бир ресурси бу – кадрлар салоҳияти. Миқдорий ва сифат нуқтаи назаридан кадрлар тузилмаси саноатни ривожлантиришда муҳим аҳамият касб этади.

2-жадвал маълумотларидан кўришиб турибдики, инновацион тараққиёт даражаси таҳлил натижаларининг ҳаққонийлигини таъминлаш саноат корхоналарининг молиявий ҳисобот кўрсаткичларига асосланади. Бунда инвестицион жозибадорлик кўрсаткичлар гуруҳини таҳлил қилиш ва ҳисоблаш зарурияти шундаки, инновацион лойиҳалар катта миқдорда молиявий қўйилмаларни талаб этади. Бу эса уларни амалга ошириш учун қўшимча инвестициялар зарурлигини талаб этади.

Демак, мамлакатда барқарор сиёсий вазият ҳамда барқарор фаолият кўрсатаётган иқтисодиёт шароитлари мавжуд бўлса, ривожланишнинг ҳар қандай турида саноат корхоналарининг инновацион ривожланиши самарали бўлади. Фақат бунда инновацион ва молиявий инфратузилмага ҳамда илмий салоҳиятга эътибор қаратиш лозим. Ҳеч қайси мамлакатда саноат корхоналарининг инновацион ривожланиши фақатгина хусусий сектор томонидан мустақил шакллантирилмайди, бу тизимни ривожлантиришда давлат етакчи роль ўйнайди. Давлат саноатнинг муайян тармоғига тегишли бўлган корхоналарни ўзаро занжирли боғланишига ёрдам беради. Бу эса кластерли ривожланишни кўрсатади. Ҳар бир саноат тармоғи атрофида ўз таркибига ишлаб чиқариш корхонаси, хизмат кўрсатиш марказлари, савдо тармоқлари, илмий ва таълим муассасаларини олувчи кластер шаклланишини назарда тутаяди. Бу эса саноат корхоналарини инновацион ривожлантириш стратегиясини ишлаб чиқариш ҳамда уни амалга ошириш механизмларини зарурлиги ҳақида хулоса беради. Буни хорижий давлатлар мисолида кўриш

мумкин. АҚШда саноат корхоналарининг инновацион фаолиятини қўллаб-қувватлаш учун қуйидаги молиявий инструментлар қўлланилди:

1. Йирик корхоналар учун солиқ имтиёзлари: компаниянинг фойда солиғи илмий тадқиқотлар учун ўсган харажатларни 20 фоизга камайтиради. Ушбу харажатларнинг ўсганлик хажми аввалги уч йилдаги ўртача даражага солиштирган ҳолда аниқланади.

2. Университетларнинг корхоналар билан шартнома асосида амалга оширилган фундаментал илмий тадқиқот дастурларига харажатлар учун даромад солиғига 20 фоиз миқдорида имтиёз киритилган.

3. Уларнинг акциялари реализациясидан тушган даромадидан солиқ ставкаси камаяди.

4. Машина ва ускуналар учун тезлаштирилган амортизация: амортизация муддати 5 йил этиб белгиланди. (ИТТКИдаги ускуналар учун 3 йил).

Саноат корхоналарини инновацион ривожланишида “Уч спираль” (Triple Helix) моделидан кенг маънода фойдаланилган бўлиб, ушбу назария Стенфорд университети профессори америкалик олим Генри Ицковиц томонидан таклиф этилган. У инновацион тизимнинг асоси сифатида университетлар, корхоналар ва давлат ўртасидаги ўзаро таъсирларга урғу беради. Шунингдек, минтақа саноатининг инновацион ривожланишида университетлар етакчи роллардан бирини эгаллайди, деб ҳисоблайди. Бунда “Уч спираль” модели қуйидаги асосларни ўз ичига олади:

1. Илмга асосланган жамиятда саноат ва ҳукумат билан университетларнинг ўзаро муносабатларида уларнинг вазифасини кучайтириш.

2. Университет–бизнес–ҳукумат. Бу учликнинг ўзаро ҳамкорлигига ҳаракат қилиш ҳамда инновацион ривожланишда давлатнинг хоҳиш-иродасига кўра эмас, балки уч институтнинг ўзаро хоҳишига кўра амалга оширилади.

3. Анъанавий вазифаларга қўшимча равишда уч институтнинг ҳар бири маълум бир маънода бир-бирининг вазифаларини ҳам бажаради.

АҚШда саноат корхоналарининг инновацион ривожланишида университетларнинг аҳамияти алоҳида ўрин эгаллайди. Уларга қуйидаги мажбуриятлар юкланган:

1. Грантлар ҳисобига молиялаштирилган тадқиқотлар бўйича амалга оширилган ҳар қандай грантлар ҳақида давлатга маълумот бериб бориш.
2. Ишланмаларни молиялаштирувчи ташкилотлар бўйича маълумот бериш.
3. Технологияларни тижоратлаштириш бўйича фаол сиёсат олиб бориш.
4. Давлат ташкилотларидан рухсатсиз учинчи шахсларга кашфиётлардан фойдаланиш ҳуқуқини бермаслик.
5. Кашфиётларни биринчи ўринда саноат ва кичик бизнесга сотиш.

Генри Ицковицнинг фикрига кўра университет бу фақатгина таълим берувчи муассаса бўлмай, йиғилган билимларни амалиётга татбиқ этувчи муассаса ҳамдир. 1846 йилда Уильям Бартон Роджерс Берган томонидан “Университет–ишлаб чиқариш” узоқ муддатли муносабатлар ғояси бу тадбирнинг асосий марказига айланди. Натижада дунё рейтингларида юқори ўринларни эгаллаган 150 та университет АҚШ миллий инновацион тизимининг асосига айланди. Браун, Гарвард, Йель, Колумбия, Пенсильвания, Пристон университетлари шулар жумласидандир. Шунингдек, Беркли, Стэнфорд университетлари, Массачусетс технологик институти, Вискон университети йирик илмий ва таълим марказларига айланди. “Уч спирал”ни АҚШда яхши ривожланишида 1980 йилда Бэя Доул (Bayh – Dole Act) акти деб номланган патент ва савдо белгилари бўйича қонунчиликка ўзгартиришлар киритилиши муҳим роль ўйнади. Ушбу акт бир ҳудуд доирасида университетлар, кичик бизнес субъектлари ва нотижорат ташкилотларини давлат бюджетидан молиялаштириладиган кашфиётларни бошқариш бўйича ҳуқуқ ва мажбуриятларни бўйнига олиш имкониятини берди. AUTM (Association of University Technology Managers) америка ассоциациясининг ҳисоб-китобида кўра 1991 йилдан 2009 йилгача бўлган даврда АҚШда илмий-тадқиқот ишларининг давлат томонидан

молиялаштирилиши қиймати 588 миллиард долларни ташкил этди. Натижада 249 минг кашфиётлар амалга оширилиб, ундан 51 мингтасига патент олинди. 2009 йилга келиб 38030 та фаол лицензиялардан амалда фойдаланилиб, 6272 та стартаплар яратилди, 300000 та қўшимча ишчи ўринлари юзага келди. Шу билан бирга тадқиқотларга қилинган харажатлар ҳамда тадқиқот натижаларининг тижоратлашувидан олинган асосий даромадлар бир неча университетгагина тўғри келди. Демак, “Уч спирал”нинг муҳим элементи сифатида маҳаллий (худудий) давлат органларини университетлар фаолиятини ривожлантиришда ҳам, инновацион корхоналар учун ижобий муҳитни яратишда ҳам фаол иштирок этишини ажратиб кўрсатиш мумкин.

АҚШ тажрибасидан шуни кўриш мумкинки, саноат корхоналарининг инновацион ривожланиши учун давлатнинг қўллаб-қувватлаши асносида инновацион маҳсулотларнинг тижоратлашуви механизмини яхши йўлга қўйилгани ҳамда давлат тизимидан етакчи технологияларни хусусий секторга иккиламчи фойдаланиш ва тарқатиш учун берилишига алоҳида эътибор қаратилиши энг асосий қадамлардан эди.

3-жадвал.

Инновацияни қўллаб-қувватлаш шакллари

Инновацияни қўллаб-қувватлаш шакллари	Устунлиги	Камчилиги
Инновацияни сотиб олиш	<ol style="list-style-type: none"> 1. Татбиқ этишдан иқтисодий самара олинади 2. Тезда амалга ошириш имконияти 3. Корхона ишчилари малакасини ошириш, кўп ҳолатда, инновация савдоси билан уни самарали ишлатиш мақсадида корхона ишчилари малакаси оширилиши ҳам таъминланади. 4. Инновацияни ўзгартириш имконияти 5. Лизингга олиш имконияти 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Эски инновацияни сотиб олиш мумкин 2. Харидорнинг талабларига инновацияни номувофиқ келиши 3. Корхоналарни инновацияга мослашишда қийинлиги
Лицензияни сотиб олиш	<ol style="list-style-type: none"> 1. Татбиқ этишдан иқтисодий самара олинади 2. Тезда амалга ошириш имконияти 3. Инновацияни ўзгартириш имконияти 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Эски инновацияни сотиб олиш мумкин 2. Харидорнинг талабларига инновациянинг номувофиқ келиши 3. Корхоналарнинг

		инновацияга мослашишда қийинлиги
Инновацион ташкилотни сотиб олиш	<ol style="list-style-type: none"> 1. Янги турдаги маҳсулот ва технологияларни ўзлаштириш имконияти 2. Бозорда ўз ўрнини эгаллашни кучайтириш 3. Самарани ошириш 4. Бозорни янги сегментларига йўналтириш 5. Молиянинг фойдали қўйилмаси 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Корхонага ўзгартиришларни киритилишини ишчилар томонидан салбий кутиб олиш эҳтимоли 2. Ривожланиш самарасининг йўқолиш эҳтимоли

Замонавий технологиялар билан жиҳозланган кўплаб янги имкониятларнинг ишга туширилиши, хомашёни тайёрлашдан бошлаб тайёр маҳсулот ишлаб чиқаришгача бўлган барча циклга тегишли омилларнинг корхонада мавжудлиги, ушбу корxonанинг устунлигини белгилайди. Корхоналар томонидан инновацион фаолиятни қўллаб-қувватлаш турли шаклларда амалга ошиши мумкин.

Инновацияни қўллаб-қувватлаш шакллари саноат корхоналарини технологик кооперация бўйича бошқа корхоналардан ҳамкорларни кидиришга ёрдам беради [11]. Технологиялар трансферининг корхоналар даражасида ривожланиши илмий техник фаолият натижалари трансфери учун зарур бўлган савдодаги технологияларни катта ҳажмдаги базасининг шаклланишини, ишлаб чиқаришда қатнашувчи барча корхоналарнинг ўзаро самарали алоқасини, тегишли тармоқ доирасида ўзаро ёрдамни ташкил этишни таъминлайди. Технологиялар трансферини мақсади технологияларни тижоратлаштиришни тизимли равишда самарали воситасини илгари суриш ва миллий иқтисодиёт ривожланишининг инновацион йўлига ўтишини шакллантиришдир [8]. Шунингдек, трансферлар билан ҳамоҳангликда илмий технологик марказларнинг ташкил этилиши саноат корхоналарини қўллаб-қувватлаш бўйича илмий техник, маркетинг, ҳуқуқий, молиявий, консультатив, таълим, маъмурий вазифаларни бажаради.

Бундан ташқари марказларнинг ташкил этилиши техник тадқиқотлар даражасини оширади, университет ва илмий марказларни манфаатли илмий

таълим консорциумига интеграциялашувига олиб келади. Ушбу марказларнинг вазифалари қуйидагилардан иборат бўлиши зарур:

- корхоналарни ривожлантириш дастурлари ва стратегияларини амалга оширишни таъминловчи ахборот-таҳлилий маълумотларни ишлаб чиқиш;
- ишлаб чиқариш корхоналарини ривожлантириш лойиҳаларини амалга ошириш.

4-жадвал.

Технологик трансфер маркази вазифалари [5]

№	Марказнинг вазифалар	Вазифа нуктаи назаридан амалга ошириладиган ишлар
1	Илмий техник	Инновацион лойиҳаларни бошқариш, интеллектуал мулкларни танлаб олиб, экспертизадан ўтказиш
2	Маркетинг	Бозор таҳлили, маркетинг стратегияларини ишлаб чиқиш ва амалга ошириш
3	Ҳуқуқий	Интеллектуал мулк ҳуқуқини ҳимоя қилиш билан боғлиқ масалаларни ҳал этиш
4	Молиявий	Бизнес режаларни ишлаб чиқиш, инвесторларни излаб топиш, бюджетни бошқариш
5	Маъмурий	Патентлаштириш, лицензиялаш ва сертификациялаш жараёнларини амалга ошириш
6	Маслаҳат	Илмий техник экспертиза ва инновацион ишланмаларни ишлаб чиқиш йўналишларида таълим бериш ва маслаҳат хизматларини амалга ошириш

Бу турдаги марказларга турли хил дастурлар доирасида субсидиялар ажратилиши мақсадга мувофиқдир. Марказнинг хизматларидан фойдаланувчи корхоналар сони ошиб бориши, модернизацияланган юқори самарали ишлаб чиқаришга эга ишчи ўринларини пайдо бўлишига олиб келади. Инновацион ишлаб чиқариш технологиялари туфайли хорижий аналогларининг ўрнини босувчи инновацион маҳсулотлар ишлаб чиқарилади. Бу хомашёга бўлган ихтисослашувни пасайтиради. Шу билан бир қаторда янги технологияларни татбиқ этиш саноат корхоналари ривожланишининг муҳим омили бўлганлиги туфайли юқори технологик босқичларда маҳсулот ишлаб чиқаришни таъминловчи замонавий ишлаб чиқариш фондларига алоҳида эътибор қаратиш заруриятга айланади. Эскириб қолган технологиялар ва ускуналарни қўллаш кўп ҳолатда маҳсулот

ишлаб чиқариш самарадорлиги ва меҳнат унумдорлигига салбий таъсир кўрсатади. Корхоналарнинг ривожланиши учун ўз маблағлари етишмовчилиги ҳолатида молиявий ресурсларни, яъни, кредитларни жалб этиш имкониятини юзага келтиради.

Тавсия этилган таклифлар ва улар доирасида ишлаб чиқилган чоратадбирлар саноат корхоналари самарадорлигини оширишга имкон беради.

Бу соҳада биринчи йўналиш инвестицион лойиҳаларнинг давлат томонидан фаол қўллаб-қувватланишидир. Албатта, бу инвестор корхоналарнинг фойда солиғини камайтириш билан изоҳланади. Инвестицион лойиҳаларни амалга оширишда юзага келадиган мураккаб жараёнлар даврида ташкилий қўллаб-қувватлашни таъминлаш мақсадга мувофиқдир. Анъанавий инвестиция лойиҳаларидан фарқли ўлароқ, инновацион лойиҳаларни ишлаб чиқиш ва амалга ошириш билан боғлиқ кредит хавфи анча юқори. Агар хусусий сектор инновацион хатарларни ҳаддан ташқари деб ҳисобласа, ҳукумат бу хатарларни қабул қилиши ва янги инновацион лойиҳаларга сармоя киритиши керак. Молиялаштиришнинг асосий манбалари бюджет маблағлари, бюджетдан ташқари фондлар, корхоналарнинг ўз маблағлари, ссудалар, инновацион инвестициялар, махсус фондлар, инновацион хорижий кредитлар, грантлар, суғурта фондлари (тўғридан-тўғри манбалар), солиқ имтиёзлари ва чегирмалар, кредит имтиёзлари, ускуналарни ижарага бериш, божхона имтиёзлари, амортизацион чегирма бўлиши мумкин. Ҳозирги вақтда инновацион молиялаштиришнинг энг истиқболли шаклларида бири венчур молиялаштириш ҳисобланади. Ушбу соҳада тижорат банклари, суғурта корхоналари ва бошқаларни жалб қилган ҳолда венчур молиялаштириш тизимини ривожлантириш мақсадга мувофиқдир.

Иккинчи йўналиш эса саноат корхоналари учун ишчилар, мутахассислар ва бошлиқлар тайёрлаш жараёнидир. Истеъмолчиларни мамлакат ва маҳалла бозорларига кириб бориши бир қатор устувор тармоқларни ривожлантириш учун ҳал қилувчи омил ҳисобланади. Узоқ

муддатли ўсишнинг инновацион омилларини кучайтиришнинг устувор чоралари тизимли бўлиши ва бутун иқтисодиёт учун мультипликатив таъсир кўрсатадиган учта асосий йўналишларни қамраб олиши керак.

Ушбу йўналишда олиб бориладиган сиёсий чораларга инновацион лойиҳаларни давлат томонидан молиялаштириш, илмий-тадқиқот лойиҳалари учун солиқ кредитлари бериш, ИТТКИ соҳасида ҳамкорлик шаклида технологиялар трансфери ташаббусларини қўллаб-қувватлаш, қўшма тадқиқотлар, фан ва ишлаб чиқариш ўртасидаги ҳамкорлик ва тадқиқотчиларни жалб қилиш, шунингдек, тартибга солувчи қўллаб-қувватлашлар, шунингдек, интеллектуал мулкни ислоҳ қилиш ва стандартларни белгилашлар киради.

Инновацион тузилмани, яъни, инновацияларни яратиш ва муваффақиятли амалга ошириш жараёнида бевосита иштирок этадиган илмий, ишлаб чиқариш, молиявий ва бошқа жамоат ташкилотлари тўпламини яратиш лозим. Ҳозир мавжуд тузилмалар саноат ривожланишининг инновацион омилни фаоллаштириш бўйича стандарт тавсиялар билан чекланади. Давлат институтларининг зарур сифатига эришиш, ривожланишнинг инновацион моделига ўтишнинг муҳим шартидир. Бундан ташқари, инновацион кичик бизнесни қўллаб-қувватлаш тажрибасини кенг қўллаш, шу жумладан, келгусида маълум минтақавий номуносивбликларни енгиб ўтишга имкон берадиган инновацион инфратузилмани шакллантириш, хусусан, уни турли йўллар билан рағбатлантиришга эътибор қаратиш лозим.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Баранчеев В.П., Масленникова Н.П., & Мишин В.М. Управления инновациями. – Москва, 2015.
2. Варшавский А.Е. Идеи академика АИ Анчишкина и проблемы инновационного развития России. // *Мир новой экономики*, 2013. – №3-4.

3. Ерохин П.В. О категории «ликвидность» в экономической теории. Критерии ликвидности // Вестник ИНЖЭКОНа. Серия: Экономика, 2013. – № 6 (65). – С. 134–137.
4. Зайнутдинов Ш.Н. Инновацион салохиятни ошириш стратегияси. //Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар илмий электрон журнали, 2011. – №1.
5. Зинченко В.И. Региональная система мониторинга инноваций // Инновации, 2009. – № 1. – С. 27.
6. Кочетков С.В., & Кочеткова О.В. Модель состояния инновационного потенциала промышленных предприятий. //Инновации, 2016. – №5.
7. Кушлин В. Выбор модели развития в условиях ужесточения эколого-ресурсных ограничений // Экономист. – 2008. – №7. – С. 3–4.
8. Растворцева С.Н. Инновационный путь изменения траектории предшествующего развития экономики региона // Экономика региона, 2020. – Т.16, вып.1 – С. 28-42;
9. Романова О.А. Приоритеты промышленной политики России в контексте вызовов четвертой промышленной революции. Ч. 2. // Экономика региона. - 2018. – Т. 14, вып. 3. – С. 806-819
10. Сафина А.И. Методика оценки социально-экономической эффективности региональной промышленной политики // Эксперт. –2009. – № 14. – С. 32-37.
11. Barancheev V. P., Maslennikova, N. P., & Mishin, V. M. (2015). Innovation management. Pp. 124-125.
12. Block, F. (2015). Innovation and the invisible hand of government. In State of innovation. Pp. 9-34.
13. Kochetkova S.V., Kochetkova O.V. (2016). Model of the condition of the innovative potential of industrial enterprises. Innovations, (5 (211)).
14. Maslennikov M. I. (2017). The technological innovations and their impact on the economy. Economy of Region. Vol. 4. Pp. 1221–1225. doi: 10.17059/2017-4-20.

15. Mahmudov M.F. Features of effective useage of industrial potential in Kashkadarya region. Научные исследования. №2 (28) (2019).